

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Ismétlésalakzatok a versszövegépítésben

Dsida Jenő: Dal az elmaradt vallomásról*

A vers a Pásztortűz 1933. évi 2–3. számában látott először napvilágot. 1934-ben az Erdélyi Lapokban, majd 1938-ban az Angyalok citeráján című posztumusz kötetben is megjelent. Nem véletlen tehát, hogy az 1933-as Nagycsütörtök című kötet szerelmes verseivel és az előbb 1933-ban közölt, majd az Angyalok citeráján kötetbe szintén felvett Miért borultak le az angyalok Viola előtt című verssel egyaránt kapcsolatba hozható.

A tíz, egyenként ötsoros szakaszból épülő vers sorainak szótagszáma 5 és 9 között váltakozik. Szerkezete szimmetrikus, 5+5 versszakra tagolható. Valamennyi versszak második és harmadik sora önrímben cseng össze úgy, hogy a párhuzamos gondolatritmusként ismétlődő szavak, néha egész szószerkezetek az ötödik sorral is rímelnek. A zeneiséget fokozzák a több szóra kiterjedő alliterációk és az anaforikusan, kezdőrímként ismétlődő szavak, amelyek az epiforákkal együtt gyakran szimplokét, vegyes ismétlést alkotnak (az ismétlésalakzatokról I. FÖNAGY 1999; KABÁN 2008; SZIKSZAINÉ NAGY 2007). A versnek ez a nagyfokú zeneisége a címében szereplő *dal* műfaji megjelöléssel is összefügg.

A vers címe kíváncsiságot ébreszt az olvasóban, hiszen a vallomás lényegéhez tartozik az érzelmek megvallása, a címben pedig épp a vallomás elmaradásáról esik szó.

Az első, öt szakaszból álló szerkezeti egység 2+3 szakaszra tagolható tovább, amennyiben az első két versszakban megfogalmazott eksztatikus vágy a vallomásra a vallomás lehetetlenségét megfogalmazó következő három versszakban ellentétébe fordul. Míg az első két versszakból egyre fokozódó dinamizmus árad, addig a következő három versszak egyfajta passzív tehetetlenségbe torkollik, aminek mindenképpen feszültségkeltő hatása van. A feszültségkeltésben természetesen az ismétlések és halmozások is szerepet játszanak.

Az első két versszakot az anaforikusan ismétlődő szakasznyitó *úgy* módhatározó és az igéknek a szerelmi vallomás vágyát kifejező feltételes módja (*vágyyna, beborítna*) is egybefűzi:

Úgy vágyyna hozzád
ezer puha szó,
ezer csudaszó,
színes, szomorú
szerelemmel lázadozó.

Úgy beborítna,
mint földet az ég,
mint fénnel az ég

* A költő születésének 110. évfordulójára.

a remegő rózsát,
mely lengve, lobogva ég.

Az *úgy*, amely az első versszakban 'annyira, nagyon' jelentésben a szerelmi vallomás vágyának intenzitását érzékelteti, a második versszakban utalószóként két hasonlatot indít. A hasonlatok a versszak egészét egybefogják.

A szerelmi vallomás címzettjét a lírai én mindjárt az első sorban megszólítja, amivel a vers személyes hangvételét erősíti. Az első versszak egyetlen bővített mondat, amelynek jelzőhalmazása a szó hatalmát, kivételes szerepét domborítja ki. Az anaforikusan ismétlődő és ezáltal kiemelő szerepet betöltő *ezer* jelző a szavak már-már megszámlálhatatlan sokaságát, a további jelzők pedig a szavak változatosságát hangsúlyozzák. A szó lehet *puha szó*, *csudaszó*, de lehet *színes* és lehet *szomorú szerelemmel lázadó*. A versszak második és harmadik sorát a szimplokészerűen ismétlődő anaforák és epiforák alakítják, de a két sor holorímként is egybecseng:

ezer puha szó,
ezer csudaszó,

Az anaforikusan ismétlődő *ezer* magas hangrendje, illetőleg az epiforaként ismétlődő *szó* mély hangrendje, illetőleg a szavak magánhangzóinak a függőleges nyelvállás szerinti állandó váltakozása (alsó, felső, alsó, középső) sajátos zenei hullámzást, a jambussal váltakozó anapestusok pedig szökellő ritmust kölcsönöznek a szerelmi vágy örömet érzékeltető soroknak. A negyedik és ötödik sort három szókezdő mássalhangzó ismétlődése csendíti össze. A két sor egybetartozását a soráthajlás, az enjambement is szolgálja. A *színes*, *szomorú / szerelemmel lázadó* jelzősor fájdalmas hangulatot lop a versbe, a szókezdő *sz* hangok ismétlődése pedig a fájdalom szisszenetét is nagyszerűen érzékelteti.

A második versszak a szó védelmező, óvó és egyben fényt hozó szerepét emeli ki. Amint az égi fény transzcendens távlatot ad a vallomásnak, a *remegő rózsza* metafora is egyszerre idézi meg a kedves alakját és a megidézés csipkebokrát. A szerelmi vallomás vágyának fokozódó intenzitását a tagmondatok megszorodása, valamint a szó- és hangismétlések is érzékeltetik. Az első versszak egyetlen mondatához képest itt négy tagmondat sorjázik, és a két hasonlító mellékmondatot bevezető *mint* kötőszó anaforikusan, az *ég* főnév pedig epiforaként ismétlődik, ez utóbbi az ötödik sor végén szereplő *ég* igével is összecseng, illetőleg egybecsengenek a szókezdő mássalhangzók is a *földet*, *fénnyel*, *remegő rózsát*, *lengve*, *lobogva* szavakban.

A jelen kijózanító voltát idéző következő három versszakban az igék feltételes módból kijelentő módra váltanak, spondeusok lassítják a tempót, és a szóismétlések jellege is megváltozik, a 3. és 5. versszakban a egyes ismétlések helyett már csak sorvégi ismétlések, epiforák sorjáznak:

S meghal mind, mire
kinyíló ajkamhoz ér,
mosolygó ajkamhoz ér,
csomóba alvad,
mint fagyban a földön a vér.

S megkopva lassan
 megyek egy hús gödörig,
 megyek a sírgödörig
 s a vallomás is
 fakul és üszkösödik,

csak mélyül a csend,
 s őszibb lesz mind a vidék,
 november lesz a vidék
 s az egyetlen szép szerelemre
 késik a bizonyíték.

A szinte szó szerint ismételt szókapcsolatok a szavak elszíntelenedését és egyfajta tehetetlen egy helyben topogást érzékeltetnek. A 3. versszakot indító sor alliteráló *m* hangjai szomorú ellágyulást érzékeltetve a vallomás, a szó halálát vetítik elénk, az 5. sorban az *f* hang alliterációs ismétlése pedig mintegy a fájdalom érzésének a megszólaltatója. Bár elsődlegesen a szó haláláról szól, a hasonlatban a halál toposza is megjelenik. A képi szinten megidézett *csomóba alvad, / mint fagyban a földön a vér* immár nyílt utalás a korán elveszített kedves végórájára, s intertextuálisan a Tükör előtt című vers sorait asszociálja:

Nem tudtam akkor s nem tudtad te sem,
 kis pajtásom, hogy pár év múlva formás
 ajkad közül szivárog csendesen
 a vér, e mélyről buggyant, forró forrás,
 [...]
 s az orvos jötte immár kései.

A 4. versszak így az élet elmúlását és a zarándoklást a kedves sírjához egyként megidézi. A *megyek egy hús gödörig, / megyek a sírgödörig* variációs ismétlés a megváltoztathatatlanba való beletörődést sugallja, és egyben a Szerenád Ilonkának című vers sorait is társítja (a Dal az elmaradt vallomásról című verssel kapcsolatba hozható Dsida-költemények elemzését l. ÉLTETŐ 2007; GÖMÖRI 2009; KABÁN 2011, 2014; LÁNG 2000; LATOR 2007):

süllyedt vele lassan a pázsit
 süppedt vele halkán a hant
 s már láttam a mély gödör ásít
 s ő fekszik a sírban alatt –

Az első két versszakban érvényesülő fokozás, a klimax helyett itt a „visszafelé fokozás”, az antiklimax alakzata érvényesül. A színes szavak egyre fakóbbá válnak, az égő szerelmi vallomás tüze üszkösödik, mígnem a vallomás szavai helyett már csak a csend mélyül.

A vers szimmetriatengelyén, a 6. versszaktól következik be az igazi fordulat, amely a jövőt vetítve elénk, látszólag feloldja a feszültséget. A lemondó beletörődés után teljes magabiztosság, az olyannyira vágyott szavak helyett valami sokkal fontosabb következik: a lírai én maga lesz vallomássá, egész lénye, tettei jelentik szerelméről a szavak nélküli megnyilatkozást.

A lendület és tetterő újra dinamizálja a sorokat, mintegy futamszerűen sorolva, hogy a szavak helyett a lírai én mi mindenné válhat kedvese számára. A lendület áttöri a szakaszhatárokat is, egyetlen mondatba rántva a 6., 7. és 8. versszakot. Sodrását a visszatérő anapesztusok, valamint a sor eleji szóismétlések további elmaradása is erősíti:

... Míg aztán én leszek
fölkötött a reggeli fény,
fürtődön alkonyi fény,
szó, ami néma
és mégis költemény,

minden magam leszek,
emlék és friss levegő,
szentség és tág levegő
s az édesbús öröm,
a testeden átremegő,

házaad fölött a csillag,
mely álmaidba rezeg,
csillog és szívedbe rezeg,
szerelem, szerelem,
karácsonyfádon gyertya leszek.

A 6. és 7. versszak hasonló mondatszerkezettel indít, amely a lírai én személyét helyezi hangsúlyos fókuszszerepbe, és egyben fokozást is rejt magában: *...én leszek, /... magam leszek*. Majd következik a nagylélegzetű felsorolás a lírai én kozmikus távlatú és mégis bensőséges hangulatú azonosulásának mozzanatairól. A 6. és 7. versszakban hangsúlyos helyen, sorvégen, epiforaként megismételt *fény* és *levegő* a szerelem életadó szerepét emeli ki. De legalább ugyanilyen fontos itt az életet, az élet értelmét jelentő *öröm*, *emlék*, *szentség*, *csillag* és az ünnepet bevilágító *gyertya* fogalmával való azonosulás.

A 9. és 10. versszakban hangulatváltás következik be:

Viharban dörgés,
mely lángoló csodákra hív,
háborgó csodákra hív
s egy világnak zengi, mire
kicsi volt s gyöngye a szív.

Karom a földre cikázik
haragos villám gyanánt,
csattogó villám gyanánt
s lesújt körülöttem
mindenkit, aki bánt...

A *háborgó csodák*, illetőleg az *egy világnak zengi, mire / kicsi volt s gyöngye a szív* ismét a korán elveszített kedves emlékét idézi, hogy a vers zárlatában végül a dinamika

igei fokozása – *földre cikázik / haragos villám gyanánt / s lesújt körülöttem / mindenkit, aki bánt* – juttassa kifejezésre a lírai én érzelmeinek paroxisztikus kavargását.

Kulcsszók: ismétlés, szimmetria, párhuzamos gondolatritmus, alliteráció, anafora, epifora, szimproké, halmozás, klimax, antiklimax.

Hivatkozott irodalom

- ÉLTETŐ JÓZSEF 2007. Szerenád Ilonkának. In: *Dsida Jenő emlékkönyv*. Szerk. POMOGÁTS BÉLA. Lucidus Kiadó, Budapest. 187–190.
- FÓNAGY IVÁN 1999. Ismétlés és hírérték. In: Uő, *A költői nyelvről*. Corvina, Budapest. 15–123.
- GÖMÖRI GYÖRGY 2009. Edgar Allan Poe és Dsida Jenő Szerenád Ilonkának című verse. In: *Dsida Jenő emlékezete*. Szerk. SAS PÉTER. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár. 404–410.
- K[ABÁN] A[NNAMÁRIA] 2008. ismétlés. In: *Alakzatlexikon. A retorikai és stilisztikai alakzatok kézikönyve*. Főszerk. SZATHMÁRI ISTVÁN. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 320–322.
- KABÁN ANNAMÁRIA 2011. Lelkem sugarában. Dsida Jenő szerelmi költészetéről. – A látomás szövegszervező szerepe. Miért borultak le az angyalok Viola előtt. – Légy már legenda. Szerenád Ilonkának. In: KABÁN ANNAMÁRIA – MÓZES HUBA, *Ó, múzsa, tedd, mi istened paranca*. Bíbor Kiadó, Miskolc. 16–61.
- KABÁN ANNAMÁRIA 2014. Jó férfihangszer, mély gordonka, szőlj. Tükör előtt. In: KABÁN ANNAMÁRIA – MÓZES HUBA, *Reflexió és önreflexió Dsida Jenő költészetében*. Bíbor Kiadó, Miskolc. 7–33.
- LÁNG GUSZTÁV 2000. Miért borultak le az angyalok Viola előtt. In: Uő, *Dsida Jenő költészete*. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár. 177–197.
- LATOR LÁSZLÓ 2007. Dsida Jenő Légyottja. In: *Dsida Jenő emlékkönyv*. Szerk. POMOGÁTS BÉLA. Lucidus Kiadó, Budapest. 191–197.
- SZIKSZAINÉ NAGY IRMA 2007. A hozzáadás (adjekció) műveletével keletkező alakzatfajták stiláris szerepe. In: Uő, *Magyar stilisztika*. Osiris Kiadó, Budapest. 475–501.

Figures of repetition in the construction of poetic texts

Jenő Dsida: A song about a missed confession

The paper explores the role of figures of repetition in Jenő Dsida's poem *Dal az elmaradt vallomásról* [A song about a missed confession]. The structure of the poem consists of ten stanzas of five lines each, and can be divided symmetrically into 5 + 5 stanzas. The second and third lines of each stanza end in identical rhymes and these parallelisms of repeated words or sometimes full syntactic constructions also rhyme with the fifth lines. The musical quality of the poem is further increased by multiple-word alliterations and anaphoric repetitions that, together with epiphors, constitute symproles or mixed repetitions. This increased musicality of the poem is also related to the fact that the title defines its genre as a song.

Keywords: repetition, symmetry, parallelism, alliteration, anaphora, epiphora, symprole, pleonasm, climax, anti-climax.

KABÁN ANNAMÁRIA
Miskolci Egyetem